

MERSİN ÜNİVERSİTESİ KILIKIA ARKEOLOJİSİNİ ARAŞTIRMA MERKEZİ
MERSIN UNIVERSITY PUBLICATIONS OF THE RESEARCH CENTER OF CILICIAN ARCHAEOLOGY

KAAM
YAYINLARI

OLBA
XXIV

MERSİN ÜNİVERSİTESİ KILIKIA ARKEOLOJİSİNİ ARAŞTIRMA MERKEZİ

MERSIN UNIVERSITY PUBLICATIONS OF THE RESEARCH CENTER OF CILICIAN ARCHAEOLOGY

KAAM
YAYINLARI

OLBA
XXIV

KAAM YAYINLARI
OLBA
XXIV

© 2016 Mersin Üniversitesi/Türkiye

ISSN 1301 7667

Yayıncı Sertifika No: 14641

OLBA dergisi;
ARTS & HUMANITIES CITATION INDEX, EBSCO, PROQUEST
ve

TÜBİTAK-ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanlarında taranmaktadır.

Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün (DAI) Kısaltmalar Dizini'nde 'OLBA' şeklinde yer almaktadır.

OLBA dergisi hakemlidir. Makalelerdeki görüş, düşünce ve bilimsel değerlendirmelerin yasal sorumluluğu yazarlara aittir.

The articles are evaluated by referees. The legal responsibility of the ideas, opinions and scientific evaluations are carried by the author.

OLBA dergisi, Mayıs ayında olmak üzere, yılda bir kez basılmaktadır.
Published each year in May.

KAAM'ın izni olmadan OLBA'nın hiçbir bölümü kopya edilemez.

Alıntı yapılması durumunda dipnot ile referans gösterilmelidir.

It is not allowed to copy any section of OLBA without the permit of the Mersin University
(Research Center for Cilician Archaeology / Journal OLBA)

OLBA dergisinde makalesi yayımlanan her yazar, makalesinin baskı olarak ve elektronik ortamda yayımlanmasını kabul etmiş ve telif haklarını OLBA dergisine devretmiş sayılır.

Each author whose article is published in OLBA shall be considered to have accepted the article to be published in print version and electronically and thus have transferred the copyrights to the Mersin University
(Research Center for Cilician Archaeology / Journal OLBA)

OLBA'ya gönderilen makaleler aşağıdaki web adresinde ve bu cildin giriş sayfalarında belirtilen formatlara uygun olduğu takdirde basılacaktır.

Articles should be written according the formats mentioned in the following web address.

Redaktion: Yrd. Doç. Dr. Deniz Kaplan

OLBA'nın yeni sayılarında yayınlanması istenen makaleler için yazışma adresi:
Correspondance addresses for sending articles to following volumes of OLBA:

Prof. Dr. Serra Durugönül
Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü
Çiftlikköy Kampüsü, 33342 Mersin - TURKEY

Diğer İletişim Adresleri
Other Correspondance Addresses

Tel: 00.90.324.361 00 01 (10 Lines) 4730 / 4734

Fax: 00.90.324.361 00 46

web mail: www.kaam.mersin.edu.tr

www.olba.mersin.edu.tr

e-mail: sdurugonul@gmail.com

Baskı / Printed by

Matsis Matbaa Hizmetleri

Tevfikbey Mahallesi Dr. Ali Demir Caddesi No: 51 34290 Sefaköy / İstanbul

Tel: 0212 624 21 11 www.matbaasistemleri.com

Sertifika No: 20706

Zero Prod. Ltd.

Tel: 00.90.212.244 75 21 Fax: 00.90.244 32 09

info@zerobooksonline.com www.zerobooksonline.com/eng

MERSİN ÜNİVERSİTESİ
KILIKIA ARKEOLOJİSİNİ ARAŞTIRMA MERKEZİ
(KAAM)
YAYINLARI-XXIV

MERSIN UNIVERSITY
PUBLICATIONS OF THE RESEARCH CENTER OF
CILICIAN ARCHAEOLOGY
(KAAM)-XXIV

Editörler

Serra DURUGÖNÜL
Murat DURUKAN
Gunnar BRANDS
Deniz KAPLAN

OLBA Bilim Kurulu

Prof. Dr. Mehmet ÖZDOĞAN
Prof. Dr. Fikri KULAKOĞLU
Prof. Dr. Serra DURUGÖNÜL
Prof. Dr. Marion MEYER
Prof. Dr. Susan ROTROFF
Prof. Dr. Kutalmış GÖRKAY
Prof. Dr. İ. Hakan MERT
Prof. Dr. Eda AKYÜREK-ŞAHİN
Prof. Dr. Yelda OLCAY-UÇKAN

MERSİN

2016

İçindekiler / Contents

Fulya Dedeođlu – Ali Ozan

- What Happened in Inland Southwestern Anatolia before 5500 BC?*
A Review of the Archaeological Evidence from the Selcen-Örenarası Settlement
(MÖ 5500 Öncesinde İç Güneybatı Anadolu'da Ne Oldu?: Selcen-Örenarası
Yerleşimi Arkeolojik Kanıtları Üzerinden Bir Değerlendirme) 1

Erim Konakçı

- A Group of Chalcolithic Pottery Discovered at Asopos Tepesi*
(Asopos Tepesi'nde Bulunan Bir Grup Kalkolitik Dönem Çanak Çömleđi) 31

Hatice Ergürer

- Kınık Höyük Demir Çağ Boyalılarında Bezeme Geleneği*
(Embellished Ceramic Tradition from Kınık Höyük During the Iron Age) 67

Onur Zunal

- A Group of Submycenaean - Protogeometric Cups from Klaros*
(Klaros'dan Bir Grup Submyken-Protogeometrik Fincan) 171

Erkan Alkaç - Gonca Cankardeş-Şenol

- Amphora Mühürleri Işığında Miletos ve Alexandria Ticari İlişkileri*
(Commercial Relations of Miletus and Alexandria by means of
Amphora Stamps) 191

Banu Özdilek

- 2009-2012 Andriake Kazılarında Ele Geçen Unguentarium, Şişe,*
Lykion ve Mortar Örnekleri
(Uncovered Unguentarium, Bottle, Lykion and Mortar Examples from
Andriake Excavations 2009-2012) 217

Tayfun Selçuk

- Kyme ve Larissa'da Bulunmuş İki Figürlü Mezar Steli*
(Two Figured Grave Stele from Kyme and Larissa) 267

Murat Çekilmez

- Tralleis'ten Bir Eros Yontusu*
(An Eros Statue from Tralleis) 297

Mustafa Koçak

- Antakya'da "Dansa Davet"?: İki Heykel Başı Üzerine Düşünceler*
 ("Aufforderung zum Tanz"?: in Antiocheia: Überlegungen über zwei
 Statuenköpfe) 323

Mustafa Şahin

- Değirmenkaya Anıt Mezarı*
 (Das Grabdenkmal in Değirmenkaya) 341

Hakan Mert

- Priene'deki Gıda Pazarı*
 (Der sog. Lebensmittelmarkt von Priene) 365

Feriştah Soykal-Alanyalı

- Side Dionysos (?) Tapınağı Işığında Tiyatro ile Çevresinin Kentsel Değişimi*
ve Dönüşümü
 (The Urban Change and Transformation of the Theater and its Surroundings
 in the light of the Side Dionysos (?) Temple) 419

Oğuz Koçyiğit – Çağman Esirgemez

- Lampsacus'da Geç Antik Bir Kırsal Yerleşim ve Şarap Üretim Atölyesi*
 (A Late Antique Rural Settlement and Wine Production Installation
 in Lampsacus) 451

Hatice Özyurt-Özcan

- Marmaris'in İçmeler Mevkiinde Yer Alan Bir Bazilika ve Vaftizhane Üzerine*
İncelemeler
 (Studies on a Basilica and Baptistry Located in İçmeler Section
 of Marmaris) 479

Ayça Tiryaki

- Rhodiapolis Piskoposluk Kilisesi'nin Geometrik Desenli Taban Mozaikleri*
 (The Mosaic Pavements with Geometric Patterns of the Episcopal
 Church of Rhodiapolis) 505

Burcu Ceylan

- Geç Antik Dönem Kentlerinde Gerileme/Devamlılık Modellerine Kanunlar*
Üzerinden Bir Bakış
 (A Re-Evaluation of Decline/Continuity Theories, Based on the
 Late Antique Laws) 535

Zeliha Demirel-Gökarp

- Bizans Bronz Konkav (İçbükey) Sikkeleri ve Kütahya Müzesi'ndeki Define*
 (Byzantine Bronze Concave Coins and a Hoard in Kütahya Museum) 555

DEĞİRMENKAYA ANIT MEZARI

Mustafa ŞAHİN*

ZUSAMMENFASSUNG

Das Grabdenkmal in Değirmenkaya

In der antiken Stadt Nikaia, heute (İznik / Provinz Bursa), befindet sich an der Straße zwischen İznik und Yenişehir, innerhalb des Dorfes Derbent, das Değirmenkaya Grabmal. Aufgrund der hier dargestellten Reliefs, die auf der Felsoberfläche eines Kalksteines zu sehen sind, gehört es zu den interessantesten Beispielen hierfür in der provinzialisch -römischen Kaiserzeit. In diesem Artikel werden die Büsten vorgestellt, die in den Fels eingemeißelt wurden. Ferner werden die bildhauerischen Arbeiten untersucht, insbesondere zu welchem Zweck sie angebracht wurden und wie sie datieren. Diese Art der Darstellung wird häufig im Rahmen des römischen Grabkults gesehen und deshalb ist anzunehmen, dass dieses Monument ebenfalls ein Grabdenkmal ist. Während vierzehn Büsten männliche Darstellung zeigen, wurde das mittlere Bildfeld für eine Frau vorbehalten. Aufgrund der stilistischen Merkmale wird das Grabdenkmal in das 1.-3. Jhr.n.Chr. datiert. In dem Bereich, wo sich die weibliche Büste befindet, besitzt der Giebel einen Akroter, was ein Indiz dafür ist, dass es sich hier um eine matriarchalische geprägte Familie handelt. Die Darstellung des Adlers mit hervorgehobenen Flügeln ist ein Zeichen der Divinisierung, sodass hier die Familie vergöttert wurde.

Schlüsselwörter: Bithynien, Nikaia, Değirmenkaya, Römischer Grabkult, Porträtbüsten, Grabmal.

ÖZET

Antik Nikaia kentinde (İznik/Bursa), İznik-Yenişehir yolu üzerinde, Derbent Köyü sınırları içerisinde bulunan Değirmenkaya Anıt Mezarı, kireçtaşından kaya yüzeyine betimlenen kabartma heykeltıraşlık eserleri nedeniyle Roma İmparatorluk

* Prof. Dr. Mustafa Şahin, Uludağ Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 16059 Görükle/Bursa. E-posta: mustafasahin@uludag.edu.tr

Proje, TÜBİTAK 114K269 numaralı "Arkeolojik Yüzey Araştırması Işığında Hellenistik ve Roma İmparatorluk Dönemlerinde Nikaia" başlıklı proje ve Uludağ Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından BUAP(F)-2014/6 numaralı ve "Hellenistik ve Roma İmparatorluk Dönemi Nikaia'sında (İznik) Arkeolojik Yüzey Araştırması ve Tarihlendirme" başlıklı proje tarafından desteklenmektedir. Fotoğraflar yazar tarafından çekilmiştir.

Çağı eyalet çalışmasını yansıtan ilginç örneklerden birisidir. Makalede, kaya yüzeyine kabartma olarak işlenen portre büstler tanıtılacaktır. Heykeltıraşlık eserlerinin hangi amaçla anıtta yer almış olabileceği irdelenip, tarihi belirlenmeye çalışılmıştır. Anıt, portre büstlerden dolayı Roma mezar türleri içerisinde yaygın olan aile mezarından birisi olmalıdır. Portre büstlerden 14 tanesi erkeklere ait iken, merkezde 1 pano kadına ayrılmıştır. Stilistik özellikleri nedeniyle İS 2.-3. yüzyıllar arasına tarihlendirmek istediğimiz mezar anıtı, sadece kadın büstünün bulunduğu panonun akroterli bir alınlık ile vurgulanması nedeniyle anaerik bir aileye, kanatları açık kartal nedeniyle de tanrılaştırılan bir aileye işaret ediyordur olmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Bithynia, Nikaia, Değirmenkaya, Roma Ölü Kültü, portre büst, mezar anıtı.

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın izni ile Uludağ Üniversitesi adına yürüttüğümüz "Bursa İl ve İlçeleri Kültür Envanteri" başlıklı arkeolojik yüzey araştırması projemizin 2015 yılındaki bölümünde ağırlıklı İznik İlçesi'nde bulunduk. Araştırma esnasında ziyaret ettiğimiz yerlerden birisi de antik Nikaia'nın (İznik/Bursa) sınırları içerisinde bulunan anıt oldu¹. İznik sakinleri tarafından "Resimli Kayaları" olarak da isimlendirilen anıt, İznik-Yenişehir yolu üzerinde, Derbent Köyü'nün kuzeyinde kalmaktadır. İlk olarak S. Şahin tarafından ziyaret edilmiş ve tabulada yer alan yazıtın okunabilen bölümü "Katalog der antiken Inschriften des Museums von Iznik (Nikaia). Stadtgebiet und die nächste Umgebung der Stadt I / İznik Müzesi Antik Yazıtlar Kataloğu I. Şehir ve Yakın Çevresi" isimli kitapta yayınlanmıştır². Okunabilen bölümünde "uğurlu olsun" ifadesi yer alan yazıt, kitabın "İçeriği Önemli Yazıtlar" başlığı altında "Sunu Yazıtları" bölümünde tanıtılmaktadır. Değirmenkaya Anıtı'nın, mezar yazıtlarının tanıtıldığı "Çeşitli Taşlar Üzerinde Mezar Yazıtları" başlıklı bir sonraki bölümde ele alınmaması nedeniyle, Şahin, anıtın bir tanrıya adak olarak sunulduğunu düşünüyor olmalıdır³.

1988 yılında doktora tez çalışmamız kapsamında mezar stellerini araştırmak üzere İznik'e gittiğimizde, Yenişehir yolunda kayalıklar üzerinde resimlerin bulunduğunu öğrenmiştik. O tarihlerde çevrede araştırma yapmış, ancak anıtın yerini bulamamıştık. Yıllar sonra "Bursa ve İlçeleri Kültür Envanteri" başlıklı yüzey araştırmasının 2015 yılı kampanyası

¹ GPS Koordinatları: 40° 21'48 K ve 029° 41' 13" D. Rakım: 629 m.

² Şahin 1979, Kat. No. 38 Taf. 5.

³ Şahin 1979, Kat. No. 85 vd.

kapsamında İznik'e tekrar geldiğimizde, eski notlarımızda yer alan anıtı tekrar aramaya başladık. Bu defa bulma konusunda fazla sıkıntı çekmedik. Çünkü yakınında açılan taş ocağı anıtın güvenliğini tehlikeye soktuğu için tepkilere neden olmuş ve bir süre önce Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu alanı 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak koruma kapsamına almıştı⁴. İznik Müze Müdürlüğü'nden aldığımız bilgiler çerçevesinde "Resimli Kayaları" ziyaret ettik⁵. Bu makalede, "Resimli Kayalar" olarak da bilinen Değirmenkaya Anıt Mezarı'nda betimlenmiş olan heykeltıraşlık eserleri tanıtılacaktır. Anıtın fonksiyonu tartışmaya açılacak ve olası yapım tarihi irdelenecektir. Bu amaçla çalışmanın ilk bölümünde detaylı bir tanım yapılacak, ikinci bölümünde ikonografi ve fonksiyon tartışılacak, son bölümde ise olası tarihi belirlenmeye çalışılacaktır.

İznik'ten Yenişehir yönüne doğru ilerlerken Derbent Köyü/Mahallesi'ne varmadan Kızılhisar, Mecidiyeköy yönünde kuzeye doğru ana yoldan ayrılıp stabilize yolda yaklaşık 8 km ilerledikten sonra anıtın bulunduğu tepenin eteğine varılmaktadır. Burada arabayı terk ederek kuzeybatı yönünde yaklaşık 1 km tırmanıldığında "Resimli Kayalara" ulaşılmaktadır (fig. 1). Yenişehir - Kızılhisar, Mecidiyeköy yol ayrımında, modern yolun yaklaşık 2 m alt kodunda bir çeşme ve köprü bulunmaktadır⁶. Köprü ve çeşmenin yeniden inşa edilmesi orijinal mimariye ait tarihlemeye yardımcı olabilecek izleri yok etmiştir. Ancak, çeşme ve köprü ikilisi Yenişehir yolunun eskiden de bu güzergahtan geçtiğine işaret etmektedir.

İznik'in güneybatısında yer alan "Resimli Kayalar"ın harita üzerinde adı Değirmenkaya'dır. Hem İznik, hem de İznik – Yenişehir yoluna hakim bir tepede yer alan anıtta (fig. 1), portre büstlerin bulunduğu panolar, Derbent Köyü'ne bakan güneydoğu yamacında yer almaktadır (fig. 2). Mihmandarımız, kireç taşı kayalığın batı tarafında, diğer bir ifade ile İznik'e bakan dış yüzünde, daha aşağı seviyelerde bir su kaynağının da bulunduğunu söyledi. Ancak devam eden yol genişletme çalışmaları kaynak çıkışı yok etmiştir (fig. 2).

Anıtın bulunduğu alan, karşılıklı uzanan iki kaya kütesinin arasında kuzey güney doğrultusunda ilerleyen yaklaşık 17 metre uzunluğunda bir

⁴ Anıt, Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 24.09.1998 tarih ve 6680 sayılı kararı ile "Değirmenkaya İnsan Figürlü Kaya Kabartmaları" adı ile tescillenmiştir.

⁵ Mihmandarlığımızı İsmail Şahinbaş yapmıştır. Yardımları için bir defa daha teşekkür ederiz.

⁶ GPS koordinatları: 40° 21,607' K ve 029° 40' 784" D. Rakım: 496 m.

boğazdan oluşmaktadır (fig. 2). Boğazın girişini yoğun maki örtüsü kapatmıştır. Makiliğin seyrekleştiği boğaz bölümünde çok sayıda define kazısı çukuru dikkat çekmektedir. Rastgele açılan kaçak kazı çukurları ve kabartmalar üzerindeki kırıklar definecilerin tahribat konusunda artık ne kadar ileri gitmeye başladıklarının açık bir göstergesidir.

Kaya kütesinin yüzeyinde 3 grup halinde kabartma halinde betimler bulunmaktadır (fig. 3, 4, 5); profilli veya düz çerçeveli panolarda 14 erkek ve 1 kadına ait portre büstler, ayakta duran bir erkek kabartması, kanatları yarım açık cepheden betimlenmiş bir kartal ve kenarları çerçeveli bir tabula⁷. Kabartma yükseklikleri 1,5-7 cm arasında değişebilmekte olup, ortalama 1,5-2 cm arasındadır. Gruplarda figürler yan yana birlikte bir pano içerisinde veya birbirinden bağımsız panolarda tek başlarına durmaktadır. 1. grupta bağımsız panolar içerisinde iki büst yer alırken, 2. grupta yan yana bitişik şekilde yerleştirilen 5 pano içerisinde 4 büst ve 1 kartal betimlenmiştir. İçerisinde birer figürün bulunduğu iki pano ise bu kümeden bağımsız bir şekilde yana iliştilmiştir. 3. grupta ise en sağda yan yana bağımsız iki pano içerisinde birer büst, orta yukarda yan yana dizilmiş üç büstün bulunduğu uzun bir pano ve en solda yine birbirinden bağımsız panolar içerisinde 3 büst dikkat çekmektedir. Ayrıca, mihmandarımız kayalığın İznik'e bakan kuzey dış yüzeyinde bir at tasvirinin bulunduğunu iddia etmiş olsa da, etkili aşınma ve kopmaların bizi yanıltabileceği düşüncesi ile fazla yorumda bulunulmamıştır. Kaya bloğunun üst bölümünde, ortada kuzey güney doğrultusunda uzanan bir kanal bulunmaktadır. 50 cm genişlik, 50 cm derinliğe sahip kanal ana kayanın oyulması ile oluşturulmuş (fig. 6). Kanal, yağmur veya kar sularının betimlerin bulunduğu yüzeye doğru akmasını engellemek için özellikle açılmış olmalıdır. Böylece su, at betiminin bulunduğu iddia edilen dar yüzeyden aşağı akıtılmaktadır⁸. Diğer bir ifade ile bu yüzeyde at veya benzeri herhangi bir kabartmanın bulunma olasılığı azalmaktadır.

1. Grup

Kaya kütesinin kuzeyinde yer alan ilk grup, 84 cm aralıkta bağımsız panolar içerisine yerleştirilen iki büstten oluşmaktadır (fig. 3, 1-2. 7-8).

⁷ Çizim İrem Kabalay tarafından yapılmıştır. Kendisine bir defa daha teşekkür ederim.

⁸ Mezar anıtlarında benzer yağmur kanallarına Kilikia Bölgesi'nde de rastlanmaktadır. Bk. Söğüt 2005, 112.

Her iki pano arasında derin çatlaklar ve kopmalar vardır. Kopmaların en önemli nedeni defineci tahribatıdır. Panolar ana kaya yüzeyinin hafif çukurlaştırılması ile oluşturulmuş; ayrıca bir çerçeveye yer verilmemiştir. Pano sınırları dik açılı olmayıp, büstlere göre şekillenmiştir. Kenarlarda noktalar şeklinde keski izi görülebilmektedir.

Sağdaki ilk pano yanındakine göre bir miktar daha yukarıda ve geniştir. 42 cm yüksekliğe, 34 cm genişliğe sahip resim alanının sınırları yüzeyin 3 cm derinleştirilmesi ile oluşturulmuştur (fig. 3,1. 8). Büstün sağ gözünün üzerinde ve resim alanının sol kenarında keski ile yapılan tahribatın yol açtığı oyuklar bulunmaktadır (fig. 8). Yüzeyde etkili aşınma dikkat çekmektedir. Korunduğu kadarı ile başı sağına doğru hafif dönüktür. Kulak heliksine kadar inen kabarık ve kıvrıkcık saç, peruk gibi başın üzerine oturtulmuştur. Aşınma bizi yanıltmıyorsa, oval yüzün etrafında çember şeklinde sakalı vardır. Sağ yandan sol omuza doğru ilerleyen birbirine paralel iki kanal, mantonun göğüs çevresini açıkta bırakacak şekilde giyildiğine işaret etmektedir. Manto dışında kalan her iki kol yanlardan aşağı doğru bırakılmıştır.

47 cm genişlik ve 43 cm yükseklik ile diğerine göre daha küçük boyuta sahip olan 2. panoda yine cepheden betimlenen bir erkek büstü bulunmaktadır (fig. 3, 2. 7). Panonun sol kenar çizgisi belli olmayacak kadar aşınmıştır. Büstün, omuz ve kol olmak üzere sağ yarısında etkili aşınma vardır. Korunduğu kadarı ile peruk şeklinde başa yerleştirilen saç ve yüzün etrafında çember sakala sahiptir. Manto ucu sağ yandan sol omuza doğru gitmektedir. Sağ kol manto kenarından dışarı çıkartılarak göğüs üzerine doğru uzatılmıştır; sağ el manto dışındadır.

2. Grup

7 panodan oluşan ikinci grup, anakayanın orta bölümünde, birinci grubun yaklaşık 400 cm güneyinde yer almaktadır (fig. 9). Anakayanın genelinde, özellikle de panoların çevresinde, büyük ölçekli kopmalar dikkat çekmektedir. Panolardan 5 tanesi bir küme şeklinde bir arada yer alırken, diğer ikisi birbirlerinden ayrı olmak üzere yan yana yerleştirilmişlerdir. “Resimli Kayalar” anıtının en önemli bölümünü toplam yüksekliği 110 cm olan bu beşli küme oluşturmaktadır. Üst solda, 53 cm genişliğinde, 50 cm yüksekliğinde çerçevesiz pano içerisinde cepheden betimlenmiş bir kadın büstü yer almaktadır (fig. 3, 3. 10). Kabartma yüksekliği yaklaşık

5 santimetredir. Büst, anıtta betimlenen diğerlerine göre hem pano ölçüsü olarak daha büyük, hem de kabartma derinliği olarak daha yüksektir. Her iki yanda kulak seviyesine kadar inen saç tutamı muhtemelen başın arkasında toplanmıştır. Seyirciye doğru baktığı anlaşılan başın yüz bölümü, kopma izlerine göre, defineciler tarafından sivri uçlu bir keski ile bilinçli bir şekilde tahrip edilmiştir. Kollar yanlardan aşağı doğru sarkıtılmıştır. Elbisenin üzerinde manto bulunduğu dair herhangi bir belirti yoktur. Boyun üzerinde alt alta yatay sıralanan deri kıvrımları dikkat çekmektedir. Boyundan göğüs kafesine geçişte kolyeyi anımsatan küresel bir çıkıntı bulunmaktadır. Kadın büstünün bulunduğu pano, üst bölüme yerleştirilen alınlıkla da diğerlerine göre farklıdır. Alınlığın dış konturları in size teknikle işlenmiştir; sol yanda köşe akroteri açık bir şekilde görülmektedir. Tepe ve diğer köşe akroterinin olup olmadığı anlaşılammamaktadır. Alınlık, kadının yer aldığı panoya naiskos görünümü kazandırmıştır. Panoyu diğerlerinden ayırıp ön plana çıkartan bir diğer özellik, sol tarafında, bir kaidenin üzerinde kanatlarını açmış şekilde cepheden betimlenen kartaldır. Yaklaşık 20 cm yüksekliğe sahip kartalın başı, kopmuş olsa da korunan izlerinden anlaşıldığı kadarıyla, kadına doğru dönüktür.

Kadının sol tarafında çerçeve çizgisi tamamen tahrip olmuş panoda cepheden bir erkek büstüne yer verilmiştir (fig. 3, 4. 10). Resim alanı yüzeyinde etkili aşınma ve tahribat dikkat çekmektedir. Erkek büstünün sadece gözleri, sağ yanağın dış konturları ve ağız bölümü seçilebilmektedir. Korunan sağ omuz ve kol profillerinden kolların yan aşağı doğru bırakıldığı anlaşılmaktadır.

Kümenin alt bölümünde ortadaki tabulanın her iki yanına gelecek şekilde birer pano daha bulunmaktadır (fig. 11). Kabartma yüksekliği ortalama 5 santimetredir. Pano kenarlarında çerçeve bulunmamaktadır. Soldaki pano 33 cm genişliğe ve 40 cm yüksekliğe sahiptir (fig. 3, 6. 11). Cepheden betimlenmiş olan erkek büstünde bakışlar seyirciye dönüktür. Kulak helikslarına kadar inen kabarık saç başın üzerine bir peruk gibi oturmuş. Saçlarla kaş çizgisi arasında dar bir alın bulunmaktadır. Anlaşıldığı kadarıyla gözler, eksophtalmik (patlak) işlenmiştir. Yüz çevresinde sakal olabilecek bir kabartı seçilmektedir. Ancak etkili aşınma nedeniyle bu detay tam olarak anlaşılammamaktadır. Uzun kollu bir iç giysi üzerinde, sağ kol altından gelip sol omuza yükselen bir manto giymiş. Boyun gövde geçişinde yer alan V yaka şeklindeki kıvrım ve sağ kolun üst bölümünde üst üste paralel çizgiler şeklinde gösterilen kıvrımlar iç giysiye, gövde üzerinde soldan sağa üst

üste çapraz işlenen kıvrımlar ise mantoya işaret etmektedir. Manto kenarı sağdan sola çapraz şekilde paralel uzanan kıvrımlarla vurgulanmakta. Bu kıvrımlar togalı Romalı erkekler arasında moda olan contabulatioyu anımsatmaktadır⁹. Ancak bu detay panolarda yer alan erkeklerin toga giydiğini söylemek için yeterli değildir. Yan aşağı doğru bırakılan kollardan soldaki, sol omuzdan aşağı doğru bırakılan manto kenarının altında kalmıştır.

Tabulanın sağındaki pano ise 30 cm genişliğe ve 42 cm yüksekliğe sahiptir (fig. 3, 5. 11). Diğere göre daha derin oyulan resim alanının üst tarafı büstün başına uydurulması nedeniyle dik açı ile sona ermektedir. Soldaki panoda yer alan erkek büstü, betim ve stil olarak bu panoda tekrarlanmıştır. Dikkat çeken en önemli farklılık buradaki büstün biraz daha dar ve uzun olmasıdır.

Her iki panonun arasında yer alan tabulanın genişliği 53 cm, yüksekliği 40 santimetredir (fig. 3, 7. 11). Korunan izlerden anlaşıldığı kadarıyla anıta ait adak yazıtı Yunanca olarak 6 satır halinde bu alanda yer almaktadır. Yazıtın okunabilen “uğurlu olsun” bölümü 1979 yılında Sencer Şahin tarafından tercüme edilmiştir¹⁰. Günümüzde ise sadece “A” harfi seçilebilmektedir.

Bu grubun yaklaşık 65 cm güneyinde/solunda birbirinden bağımsız iki pano daha bulunmaktadır. Aynı blokta yer alması nedeniyle bunları da ikinci gruba dahil ettik (fig. 9). Ana kayadan kopmalar nedeniyle arada derin bir oyuk meydana gelmiştir. Bu nedenle panoların arasında başka panonun olup olmadığını bilemiyoruz. Erkek büstü bulunan sağdaki pano 33 cm genişlik ve 35 cm yüksekliğe sahiptir (fig. 3, 8. 12). Kabartma yüksekliği ise 1,5 santimetredir. Panonun üst çerçevesi başın duruşuna uygun olarak dik açıdır. Kabartma alanının yüzeyinde etkili şekilde aşınma vardır. Cepheden betimlenen büst seyirciye doğru bakmaktadır. Saç, başın üzerine kabarık peruk şeklinde yerleştirilmiştir. Yüz bölümü definciler tarafından tahrip edilmiştir. Korunduğu kadarı ile sağ kol dirsekten bükülerek göğüs üzerine doğru uzatılmıştır; el manto dışındadır.

Bu grubun son betimi yaklaşık 30 cm sol üstte yer alan panoda bulunmaktadır (fig. 3, 9. 9). Bu panoya ulaşmadığımız için ölçülerini alamadık.

⁹ Giysi için bk. Blanck 1999, 118 vd.

¹⁰ Yazıt daha önce Sencer Şahin tarafından tercüme edilmiştir. Ayrıca bk. Şahin 1979, Kat. Nr. 38 Levha 4-5.

Pano içerisinde yer alan betim tip olarak diğerlerinden ayrılmaktadır; dikdörtgen pano içerisinde kendi sağına doğru hafif dönmüş olarak ayakta duran bir erkek söz konusudur. Etkili şekilde aşınmış olsa da, baş kendi sağına doğru dönüktür. Kısa tunika şeklindeki giysi, üzerinde bir zırh olabileceğine, diğer bir ifade ile burada bir askerin betimlendiğine işaret etmektedir.

3. Grup

Kaya kütesinin güneyinde yer alan 3. grup, ortadaki grubun yaklaşık 600 cm solunda yer almaktadır (fig. 5). Burada sağ altta birbirinden bağımsız iki pano, yaklaşık 100 cm üst ortada yan yana 3 büstün bulunduğu yatay bir pano ve bunun yaklaşık 150 cm sol altında bir birinden bağımsız panolarda 3 büst yer almaktadır (fig. 13). Alt sırada yer alan her iki pano arasındaki mesafe ise yaklaşık 285 santimetredir.

Sağ aşağıda yer alan iki panodan sağdaki 43 cm genişliğe, 60 cm yüksekliğe sahiptir (fig. 3, 10. 14). Kabartma yüksekliği 1,5 santimetredir. Resim alanında cepheden betimlenen bir erkek büstünün yer aldığı panonun sağ uzun kenarı başın formuna göre şekillenmiştir. Yüzü özellikle tahrip edilmiştir. Chiton üzerinde boyun çevresini açıkta bırakan bir manto giymiştir. Sağ kol dirsekten bükülerek göğüs üzerine doğru uzatılmıştır; el manto dışında. Sol kol manto içinde yan aşağı doğru sarkıtılmıştır. Bunun 27 cm güneyinde diğer bir pano bulunmaktadır (fig. 3, 11. 14). 40 cm genişlik ve 48 cm yüksekliğe sahip ölçüleri ile bir öncekine göre biraz daha küçük boyuttadır. Kabartma yüksekliği benzer şekilde 1,5 santimetredir. Resim alanının solunda keski ile açılmış derin bir yarık bulunmaktadır. Resim alanında cepheden bir erkeğe ait büst yer almaktadır; yüz bölümü tahrip edilmiştir. Sol kol manto altında olmak üzere yandan aşağı doğru bırakılırken, sağı yine dirsekten bükülerek çapraz göğüs üzerine doğru uzatılmıştır; eli manto dışındadır. Manto kenarı göğüs çevresini açıkta bırakacak şekilde sağ omuzdan sol omuza doğru çapraz ilerlemektedir.

Üst ortadaki yatay dikdörtgen panoda, diğerlerinden farklı olarak 3 büst yan yana dizilmiştir (fig. 3, 12-14. 14). Panonun genişliği 102 cm, yüksekliği 53 cm, kabartma derinliği ise 6-7 cm arasındadır. Resim alanında yan yana cepheden seyirciye bakar şekilde betimlenmiş üç erkeğe ait büst yer almaktadır. Chiton üzerine manto giymişlerdir. Soldaki ikisinin mantoları V yakaya sahipken, sağdakinin mantosu boyna kadar vücudunu

kapatmaktadır. Sağ eller sol ikisinde manto kenarından dışarı çıkartılmış, sağdakinde ise manto altındadır. Saçlar benzer şekilde kabarık olarak peruk gibi başın üzerine oturtulmuştur. En sağda yer alan büstün yüzü yuvarlak, alını dar, gözleri birbirine yakın ve diğerlerinden farklı olarak yüzünü çevreleyen sakal bulunmaktadır. En soldaki büstün yüzü uzun, gözleri iri ve birbirine yakındır.

Anıtın en güneyinde yer alan grupta tekrar birbirinden bağımsız 3 panoya yer verilmiştir (fig. 13). En sağdaki pano 40 cm genişliğe, 43 cm yüksekliğe sahiptir (fig. 3, 15. 15). Kayanın yüzeyinde düz bir alan elde etmek için yapılan düzenleme sonucunda resim alanının sağ kenarında yaklaşık 7 cm derinlik meydana gelmiştir. Kayanın bombeli yapısı nedeniyle çerçevenin üst bölümü oval bir görünüm kazanmıştır. Resim alanında cepheden betimlenen bir büst yer almaktadır. Alın üzerinde kopmalar vardır. Chiton ve göğüs bölümün açıkta bırakan bir manto giymiş. Sağ kol manto altında yandan aşağı bırakılmış. Manto dışındaki sağ elin, ya selam verir şekilde açık, ya da diğerlerinden farklı olarak kase benzeri bir nesne tutuyor. Ortadaki pano 40 cm genişliğe, 43 cm yüksekliğe sahiptir (fig. 3, 16. 15). Kabartma yüksekliği ortalama 2 santimetredir. Sağ yandaki fazla derinlik yine ana kayadan kaynaklanmaktadır. Dikdörtgen bir forma sahip olan resim alanında cepheden betimlenen bir erkek büstü yer almaktadır. İnce ve uzun bir yüze sahiptir. Yüzün solunda korunan nasolabial deri kıvrımı, yüzde gülümseme varmış izlenimi uyandırmaktadır. Kulak üzerine kadar inen saç, başın üzerinde peruk gibi kabarık durmaktadır. Elbise olarak chiton ve üzerinde manto vardır. Boyun kenarında chitonun yaka kıvrımları açıkça gözükmemektedir. Sol kol manto altında olmak üzere yan aşağıda yer alırken, sağ kol dirsekten bükülerek çapraz göğüs üzerine doğru uzatılmıştır; eli mantonun kenarından dışarı çıkmıştır. En solda yer alan son panomuz 38 cm genişliğe, 42 cm yüksekliğe sahiptir (fig. 3, 17. 15). Panoda bir erkek büstü betimlenmiştir. Kabartma yüksekliği ortalama 2 santimetredir. Resim alanı büstün formuna göre şekillendiğinden üst taraf dik açılı değildir. Chiton ve göğüs üzerini açıkta bırakan bir manto giymiştir. Sağ kolu dirsekten bükülerek çapraz göğüs üzerine doğru uzatılmıştır; solu ise mantonun altında olmak üzere yan aşağıdadır.

Toparlarsak, anıtta 15 büst tespit edilmiştir. Bunlardan sadece 1 tanesi kadın, diğerleri erkektir. Erkekler sakallı ve sakalsız olmak üzere iki gruba ayrılabilse de etkili aşınma nedeniyle yaş tayini yapılamamaktadır.

Değerlendirme ve Sonuç

Buraya kadar özlüce tanıtmaya çalıştığımız Değirmenkaya Anıtı, daha önce S. Şahin tarafından ifade edildiği gibi bir kült alanı mıdır?

Almanca „Halbkörperbüsten“, „Brustbilder“ veya „Porträtbüste“ olarak isimlendirilen portre büstler, Roma İmparatorluk Dönemi'nde genellikle aile mezarlarına işaret etmektedir: büstler, sunak şeklindeki kübik mezarlarda veya ev benzeri mezar yapılarının dış yüzeylerinde kendilerine yer bulmuştur¹¹. Dikme sütun şeklindeki mezar anıtlarının başlıkları üzerinde de portre büste rastlamak mümkündür¹². Mezar heykellerinden aktarıldığı düşünülen¹³ porte büst geleneği İmparatorluk Çağı mezar stelleri¹⁴ veya lahitleri¹⁵ üzerinde çok yaygın olarak karşımıza çıkmaktadır. Roma kökenli olan¹⁶ bu gelenek, Anadolu mezar ikonografisinde ilk olarak mezar stelleri ile İS 1. yüzyılın 1. çeyreğinin sonlarında görülmeye başlamıştır¹⁷.

Portre büstler ile aile üyelerinin temsil edildiği mezar anıtlarında¹⁸, aile fertleri tek tek panolar içerisinde yer alabileceği gibi¹⁹, bir pano içerisinde bir arada²⁰ veya aynı anıtta tek başlarına veya birlikte de bulunabilirler²¹. Aile mezarlarında yer alan panolarda anne-baba, oğulları ve kızları, ailedeki diğer eşler veya akrabalar da betimlenmektedir²². Böylece bir aileye ait en az iki jenerasyonu bir arada görmek mümkün olabilmektedir²³. Portre büstlerde, erkeklerin sağ elleri, kadınların ise sol elleri manto dışındadır. Bununla birlikte sağ eli manto dışında olan kadınlar da vardır²⁴.

¹¹ Borg 2000, 286 dn. 3 Taf. 5 Abb. 1

¹² Söğüt 2005, 103 vd. B. Söğüt, bu geleneğin Romalılar ile birlikte Kilikia Bölgesi'ne geldiğini düşünmektedir. Bk. Söğüt 2005, 120.

¹³ Örnek olarak bk. Zanker 1975, 281 Abb. 14, 286 Abb. 18.

¹⁴ Pflug 1989, passim

¹⁵ Örnek olarak bk. Scárborough 1998, Resim 7-8 Lev. 16.

¹⁶ Cremer 1991, 93.

¹⁷ Pfuhl – Möbius 1979, 508; Şahin 1997, 190; Şahin 2000, 45 vdd.

¹⁸ Zanker 1975, 310.

¹⁹ Örnek olarak bk. Zanker 1975, 275 Abb. 7, Abb. 34.

²⁰ Örnek olarak bk. Zanker 1975, Abb. 31.

²¹ Örnek olarak bk. Zanker 1975, 276 Abb. 8, 286 vd. Abb. 19.

²² Zanker 1975, 294 dn. 100.

²³ Museo Nuovo des Konservatorenpalastes'de yer alan altı figürlü kabartmada, iki jenerasyona ait aile üyeleri birlikte betimlenmişlerdir: ortada olasılıkla kardeş olan iki yaşlı adam eşleri ile birlikte ve olasılıkla yaşlı olanın oğulları olan iki genç adam yer almaktadır: Zanker 1975, 294 dn. 101.

²⁴ Örnek olarak bk. Zanker 1975, 301 Abb. 38.

Büstlü mezar anıtları ilk olarak İÖ 1. yüzyılın 2. çeyreğinde²⁵, daha genel bir ifade ile Geç Cumhuriyet Dönemi'nde Roma'da ortaya çıkmıştır²⁶. B. Borg'a göre, Augustus Dönemi'nde artan refah, en güzel örneklerin bu dönemde ortaya çıkmasına neden olmuştur²⁷. Her nedense bu gelenek Augustus sonrasında aniden ortadan kalmıştır. Daha sonra Flaviuslar ve Traianus Dönemi'nde tekrar görülmeye başlayıp Antoninler Dönemi'nde artarak devam etmiştir²⁸. İlk evreye ait örneklerin Batı Eyaletlerinde görülmesi²⁹, bu modanın başlangıçta İmparatorluğun batısına doğru yayıldığını göstermektedir.

Büstlü mezar anıtlarının Anadolu'ya ilk ne zaman geldiği henüz tam olarak bilinmemektedir. Anadolu'da özellikle Dağlık Kilikia'da kaya mezarlarının dış yüzeyinde portre büstler ile karşılaşmak mümkündür; mezar yapılarının dış yüzeyinde yer alan büstler pano içinde veya çerçevesiz olabilmektedir³⁰. Y. Er Scárborough, büst geleneğini Roma etkisine bağlamaktadır³¹. Bağımsız büstlerin lahitler üzerinde de bulunması³², Kilikia Bölgesi'nde bu geleneğin her tür mezar yapısında sevilerek kullanıldığına işaret etmektedir. Mezar anıtlarında büst geleneği Suriye'de Palmyra'ya kadar çok geniş bir alana yayılmıştır³³. İ. Hakan Mert, yakında yayınlanacak makalesinde Konya Arkeoloji Müzesi'nden sütun başlığı şeklindeki portre büstlerin bulunduğu bir diğer örneği tanıttacaktır³⁴. Mezar anıtlarında büst uygulamasının Kilikia ve Iconium'un yanı sıra Nikaia'da da görülmesi, bu geleneğin Batı'dan sonra Doğu Eyaletlerine de yayıldığını göstermektedir.

²⁵ Zanker 1975, 269 vd. Örnek olarak bk. Abb. 4; Borg 2000, 286.

²⁶ Zanker 1975, 267-315; Frenz 1985, passim; Pflug 1989, passim; Kockel 1993, passim.

²⁷ Borg 2000, 286 dn. 2.

²⁸ Zanker 1975, 270.

²⁹ Zanker 1975, 269.

³⁰ Durugönül 1989, 16 vd. Kat. Nr. 1-4 Abb. 1-4; Scárborough 1998, Lev. 13 vdd. Res. 1, vd.; Yılmaz 2005, 155 Res. 75.

³¹ Scárborough 1998, 85.

³² Scárborough 1998, Lev. 16 Res. 7-8; Yılmaz 2005, 33 Res. 2.

³³ Kropp 2014, 393 vd. Ayrıca bk. Scárborough 1998, 81 dn. 13; Parlasca 1967, 568; Parlasca 1980, 149; Parlasca 1982, passim.

³⁴ İ. H. Mert, „Ein Figuralkapitel aus Konya“ *IstMitt* 2016 yılı sayısı için yayına hazırlık aşamasında.

Genellikle büstlü mezar anıtları, tabula ansata içerisinde yer alan adak yazıtları ile³⁵ duvarların önünde cadde boyunca uzanmaktadır³⁶. Böylece mezar sahipleri ilgi odağı olmaya çalışmışlardır. Via Appia'da yol kenarında yan yana uzanan çok sayıda büstlü mezar anıtı buna güzel bir örnektir³⁷.

Bu durumda Değirmenkaya, kaya yüzeyine betimlenen büstler, konum olarak yola ve Nikaia'ya hakim bir noktada olması, tabula içerisinde yer alan adak yazıtı gibi nedenlerle bir mezar anıtı olmalıdır. Ancak kaya yüzeyinde mezar olabilecek herhangi bir oyuk tespit edilememiştir. Buna karşın yüzeyde bol miktarda amorf nitelikte kırık seramik parçaları dikkat çekmektedir. Seramik buluntular burada kremasyon türünde bir gömü olma olasılığını da gündeme getirmektedir.

Merkez Roma'da bulunan portre büstlü mezar yapılarının genellikle azat edilen kölelere ait olduğu düşünülmektedir³⁸. Ancak azat edilene ait mezarlarda ailenin çocukları önemli rol oynamaktadır; gençler çoğunlukta olmak üzere resim alanında çocuklara da yer verilmektedir³⁹. Değirmenkaya Anıt Mezarı'nda çocuk yaşta aile fertlerine ait betime yer verilmemesi, bu anıtın azat edilerek özgürlüklerine kavuşturulan Roma vatandaşlarından oluşan bir aileye ait olma olasılığını zayıflatmaktadır. Kaldı ki, eyaletlerde normal vatandaşlar da bu tür mezarlara gömülebilmektedir⁴⁰.

Pompei Porta Nocera Nekropolü'nde bulunan anıt mezarlardan birisinin dış duvarında büst yerleştirilmesi için nişler bulunmaktadır. Bu örnek büstlü mezar anıtlarının bu tür yapılardan evrildiğini göstermektedir. Anıt mezarda, sol üst bölümde yer alan nişlerin üzerine ayrıca alınlık da yer almaktadır⁴¹. Alınlık, bu nişlerde bulunan portre sahiplerinin diğerlerine göre daha önemli olduklarına işaret etmektedir. Benzer şekilde Değirmenkaya Anıt Mezarı'nda da sadece kadın büstünün bulunduğu panonun üzerinde alınlık bulunmaktadır (fig. 10). Alınlık, anıtta statü olarak en yüksek seviyede saygı gören kişinin bu kadın olduğuna işaret ediyor olmalıdır.

³⁵ Zanker 1975, 207 vd.

³⁶ Zanker 1975, 275.

³⁷ Zanker 1975, 268 vd. Abb. 1-5.

³⁸ Örnek olarak bk. Zanker 1975, 267 vd; Cremer 1991, 93; Borg 2000, 285 vd.

³⁹ Örnek olarak bk. Zanker 1975, 289 vd. Abb. 23-24.

⁴⁰ Cremer 1991, 93. Örnek olarak bk. Durugönül 1989, 17 Kat. Nr. 2 Abb. 2.

⁴¹ Zanker 1975, 274 Abb. 6.

Kadın, alınlığın yanı sıra hemen solunda bulunan kartal ile de diğerlerinden ayrılmaktadır (fig. 3,3. 9-10). Kadının bu kadar ön plana çıkması, mezar anıtının sahibi olan aileyi kadının temsil ettiğini düşündürmektedir. Via Appia'da yer alan bir mezar anıtında merkez figür olarak kadının yer alması⁴², ailenin kadınlar tarafından da temsil edilebileceğini göstermektedir. Diğer bir ifade ile anıt mezar Nikaia'da yaşayan anaerkil - mater familiası⁴³- bir aileye ait olabilir.

Kadının yer aldığı merkez panonun sağında, her ne kadar üzerinde alınlık olmasa da, bir erkek büstünün yer aldığı pano bulunmaktadır (fig. 3, 4. 10). Panoların eşit boyutta olması ve aynı seviyede yer alması panoda betimlenen erkeğin, kadının eşi olabileceğine işaret etmektedir. Eşlerin burada birlikte betimlenmesi, sadece evli olduklarını değil, aynı zamanda ailedeki uyum ve ortak inancı da göstermektedir⁴⁴.

Ana grupta alt sırada, tabuların her iki yanında, birer erkeğe daha yer verilmiştir (fig. 3, 5-6. 11). Anlaşıldığı kadarıyla sakallı betimlenmiş olan şahıslar, sakallarından dolayı üst bölümde betimlenen anne-babanın erişkin yaşlardaki çocukları olmalıdır. Anıtta, 1. ve 3. grup olarak tanımladığımız bölümlerde de panolar içerisinde portre büstlere yer verilmiştir. Büstler arasında sakallı (fig. 7. 8) ve sakalsız (fig. 12. 15) olmak üzere portrelere yer verilmiştir. Anlaşılabilirdiği kadarıyla fertler genç ve erişkinlerden oluşmaktadır. Çocuk ve başka bir kadına ait büstün olmaması, buraya 2., 3. dereceden akrabaların da defnedilmiş olma olasılığını güçlendirmektedir.

Son olarak değinmek istediğimiz pano, 2. Grupta, en solda yer alan ayakta erkek betimidir (fig. 3,9. 9). Tunika şeklindeki kısa giysisi ve olasılıkla sağ eli ile tuttuğu mızrak nedeniyle bunun bir asker olduğunu düşünüyoruz. Benzer şekilde asker betimleri Kilikia mezar anıtlarında çok yaygın görülmektedir⁴⁵. Betimde yer alan asker, Kilikia Adamkayalar Anıtı'nda olduğu gibi, mezar sahiplerinin oğullarından birisi olabilir⁴⁶.

Etkili aşınma nedeniyle panolarda yer alan büstlerde giysilerin ne olduğu tam olarak anlaşılammaktadır. Bu nedenle giysilerin Yunanlıların

⁴² Zanker 1975, 272 vd. Abb. 5.

⁴³ Borg 2000, 288 dn. 9.

⁴⁴ Borg 2000, 289.

⁴⁵ Durugönül – Ozaner 1994, 530 Şekil 10-11; Yılmaz 2005, 236 Res. 127

⁴⁶ Durugönül – Ozaner 1994, 530.

giydiği chiton – manto mu, yoksa Romalıların tercih ettiği tunika – toga mı olduğunu açık bir şekilde söyleyemiyoruz. Ancak, Yukarı İtalya mezar sunaklarında betimlenen toga giysili erkekler ile karşılaştırıldığında⁴⁷, Değirmenkaya Anıt Mezarında betimlenen erkek büstlerindeki manto kenarı kıvrım organizasyonunu ile benzerlik göstermediği açıkça belli olmaktadır. Ayrıca, Romalılar giysi olarak içlerine chiton benzeri tunika ismi verilen bir iç elbise, üzerine de kenarında hangi sınıfa ait olduklarını gösteren renkli bir şerit olan “pallium” ve toga adı verilen bir tür manto giyerlerdi⁴⁸. Ancak sağ kol manto kenarında asılıysa, yaka bölümünden palliumu ayırt etmek zor olmaktadır⁴⁹. Romalı kadınlar ise chiton ve üzerine manto giyerlerdi. Özgürlük sembolü olması nedeniyle⁵⁰, köleler toga giyememektedir⁵¹.

Değirmenkaya Anıt Mezarı’nda yer alan portre büstlerde, anlaşılabilirdiği kadarıyla, Yunan giysisi olan chiton ve manto tercih edilmiştir⁵². Diğer bir ifade ile anıtta, Roma İmparatorluk geleneği olan büstler geleneksel Yunan giysisi ile karşımıza çıkmaktadır⁵³; yani geleneksellik ve batılılaşma bir arada görülmektedir. Değirmenkaya Anıt Mezarı, bu özelliği ile Nikaia’nın Romalılaşmasına en güzel örneklerden birisidir.

İrdelemek istediğimiz bir diğer özellik, 2. Grupta merkez panoların üst sırasında kadının solunda kanatları açık şekilde betimlenen kartal motifidir (fig. 9 - 10). Kartal, korunan izlerden anlaşıldığı kadarıyla başını kadına doğru çevirmiştir. Mezar anıtlarında kartal sık rastlanan bir betimdir. Anadolu’da özellikle Dağlık Kilikia Bölgesi mezarlarında⁵⁴ veya lahitlerde⁵⁵ kanatları açık kartal motifini görmek mümkündür. Y. Er Scárborough, Lamotis kaya mezarlarında betimlenen kartal betimini Lamotis’in yerel tanrısı olan Zeus Lamotis ile ilişkilendirmiş ve bu mezarları tapınak

⁴⁷ Örnek olarak bk. Pflug 1989, 244 Kat. 222 Taf. 32.4 Taf. 52.1; Dexheimer 1998, 195 Kat. 32, 197 vd. Kat. 34-35.

⁴⁸ Leonard 1948, 343 vd; Hatta, Teramo, Cortile del Plazzo Comunale’den bir mezar anıtında yer alan büstlerden birisi “togatus” olarak isimlendirilmiştir. Ayrıca bk. Zanker 1975, 275 Abb. 7

⁴⁹ Zanker 1975, 300 dn. 120.

⁵⁰ Borg 2000, 288.

⁵¹ Zanker 1975, 302.

⁵² Büstlerde yer alan giysi tipini anlayabilmek için mezar stellerinde betimlenen ayakta duran erkekleri göz önünde bulundurmak yeterli olacaktır. Örnek olarak bk. Zanker 1975, 281 Abb. 14.

⁵³ Hesberg 1992, 207.

⁵⁴ Scárborough 1998, 79 Res. 5 Lev. 15, 80 Lev. 17 Res. 9; Yılmaz 2005, 158 Res. 78

⁵⁵ Yılmaz 2005, 33 Res. 2.

mezar olarak adlandırmıştır⁵⁶. Kanatları açık kartalın ölülerin ruhlarını gökyüzüne taşıdığına da inanılmaktadır⁵⁷. V. Kockel ise bu bağlamda kartalın ölen kişinin statüsünü yükselttiğini düşünmektedir⁵⁸. Kartal aynı zamanda apotheosis, yani tanrılaşmaya, diğer bir ifade ile tanrıların arasına katılmaya da işaret etmektedir⁵⁹. Özellikle imparatorluk kültüründe, kartal, öleni sırtına alarak Olympos'da tanrıların arasına yükseltmektedir. Antik kaynaklarda, Livia Augusta, Nero'nun karısı Poppaea ve Antoninus Pius ve karısı Faustina'nın apotheosisinden bahsedilmektedir⁶⁰. Romalıların ölü kültürüne göre, ölenler ateş, kartal veya bazen bir genius (ruh) ile yeryüzünden tanrıların arasına taşınarak tanrılaştırılmakta, dünyada kalanlar ise diğer tanrılar gibi ölen yakınlarına ibadet etmektedirler. Örneğin Antoninus Pius Sütunu'nun pedestali üzerinde yer alan Antoninus Pius ve karısı Faustina'nın apotheosisinde, Antoninus Pius ve Faustina bir geniusun üzerinde yeryüzünden gök yüzüne doğru çıkmaktadır⁶¹. Geniusun açık kanatları üzerinde her iki yanda açık kanatlı birer kartal yer almaktadır. Claudius'un apotheosisinin betimlendiği akik taşından cameo üzerinde⁶² veya Titus'un apotheosisinde⁶³, tanrılaştırılanların bu defa kanatları açık bir kartalın üzerine oturmuş şekilde betimlendiklerini görüyoruz. Her iki betimde de kartalın kanatlarının açık bir şekilde gösterilmiş olması anlamlıdır. Roma İmparatorluk Kültünde açık kanatlı kartal, Jupiter'i değil de apotheosisi, yani ölenlerin tanrılaştırılmasını nitelendirmektedir. Bu sonuçtan hareket edersek, Dağlık Kilikia Bölgesi başta olmak üzere mezar anıtlarında betimlenen kanatları açık kartal ile doğrudan tanrı Jüpiter değil de, mazar sahibinin herolaşması, yani tanrılaştırılması ifade edilmek istenmektedir. Bu sonuçtan hareketle Değirmenkaya Anıt Mezarı'nda da bir tanrılaştırma ritüelinin resmedildiğini önermek yanlış olmayacaktır.

Değirmenkaya Anıt Mezarı, hem Nikaia kentine, hem de Nikaia'yı Yenişehir üzerinden Prusa a.O. ve sonrasında Anadolu'nun içlerine bağlayan ana yol ağına hakim bir tepenin üzerinde yer almaktadır (fig. 1-2).

⁵⁶ Scárborough 1998, 77 vd.

⁵⁷ Scárborough 1998, 83.

⁵⁸ Kockel 1993, 55.

⁵⁹ Sinn 1987, 70; Lochman 2003, 211.

⁶⁰ Smith 1875, 105 vd. Antik kaynaklar için bk. Suet. Claud. 11; Dion Cass. XL.5; Tac. Ann. XVI. 21; Capitolin. Anton. Philos. 26.

⁶¹ Özgan 2013, 212 Res. 227a

⁶² Smith 1875, 105.

⁶³ Bol 2010, Abb. 227h

Burada büstleri betimlenen aile üyeleri, sembolik de olsa, hem Nikaia'yı, hem de karayolunu her gün kontrol altında tutabilmektedir. Bu nedenle burada Nikaia'da yaşayan sıradan vatandaşlar değil de, elit sınıfa ait bir aile olmalıdır. Akla gelen soru, neden anıt mezar nekropol sahasında değil de tek başına ıssız bir yamacın tepesinde yer almaktadır?

Kilikia Bölgesi'nde büstlü dikme sütunlu mezar anıtları ismi verilen bir grup mezar tipi vardır. Bu tip mezarlarda da büstler bulunmaktadır. Büstler, yarım daire⁶⁴ veya köşeli⁶⁵ çerçevelerin içerisinde olabildiği gibi çerçevesiz yüzeylerde de⁶⁶ yer alabilmektedir. B. Söğüt, bir grup büstlü dikme sütunlu mezar anıtını incelediği makalesinde, büstlü mezarların, mezar sahiplerinin çiftlikleri yakınında oluşturulan kişiye özel mezar alanlarına dikildiklerini tespit etmiştir⁶⁷. Mezara işaret eden dikme sütunlar, mezarın yanına değil de, mezar alanının bir köşesine tek başına dikilmektedir⁶⁸ ve dikildikleri yerin çiftliğin tamamına hakim olacak bir noktada olmasına özen gösterilmektedir. Böylece, öldükten sonra da maliklerin arazilerinin tamamına göz kulak olabildiğine inanılan bir tür ölü kültü ortaya çıkmıştır⁶⁹. Diğer bir ifade ile ölen arazi malikleri, hem mülklerine sahip çıkmışlar, hem de hayatları boyunca yaşadıkları mekandan öldükten sonra da ayrılmamışlardır⁷⁰. Bu durum, Değirmenkaya Anıt Mezarı'nın da çiftlik sahibi olan Nikaia'lı bir aileye ait olabileceğini akla getirmektedir. Tepenin eteğinde günümüzde hala varlığını devam ettiren çiftlik evleri bu olasılığı güçlendirmektedir.

Yazıtlara göre, Nikaia ve çevresinde, özellikle Askania Limne olarak bilinen İznik Gölü'nün batı kıyısında uzanan verimli arazilerde, İmparatorluk ailesine yakın veya özel kişilere ait birçok çiftliğin varlığı belgelenmiştir⁷¹. S. Şahin'in hazırladığı haritada, çiftlikler, İznik Gölü'nün batı, kuzey ve doğu kıyılarına lokalize edilirken, Değirmenkaya Anıt Mezarı'nın da yer

⁶⁴ Söğüt 2005, 126 fig. 6.

⁶⁵ Söğüt 2005, 126 fig. 28.

⁶⁶ Söğüt 2005, 126 fig. 23.

⁶⁷ Söğüt 2005, 103.

⁶⁸ Söğüt 2005, 107 fig. 7.

⁶⁹ Söğüt 2005, 103.

⁷⁰ Roma'daki senatör mezarları ve villa mezarları buna güzel örneklerdir. Ayrıca bk. Griesbach 2007, passim.

⁷¹ Şahin 1981, 47 örnek olarak Kat. No. 701, 725, 753, 756, 767 .

aldığı güney tarafta herhangi bir çiftlik gösterilmemektedir⁷². Mezarın bulunduğu tepenin eteğinde bulunan verimli araziler ve Yenişehir üzerinden geçen Prusa a.O. yolunun bu güzergahtan geçmesi, bu alanda da çiftlik olabilme olasılığını artırmaktadır (fig. 1-2). Mezar anıtı, olası çiftliğin arkeolojik belgelerinden birisidir.

Anıt Mezarın ne zaman yapıldığı konusunda portre büstler ve yüzeyde bulduğumuz seramik parçalarından başka elimizde herhangi bir arkeolojik veri bulunmamaktadır. Seramik parçaları amorf nitelikte olup, tarihllemeye yardımcı olamamaktadır. Portrelerin yüz ve saç bölümlerinde yapılan tahribatlar ve etkili aşınma büstlere göre tarihllemeyi de zorlaştırmaktadır. Bu olumsuzluklara rağmen 1. Grupta sağda yer alan büst (fig. 8), 2. Grupta ana panoda alt bölümde yer alan iki büst (fig. 11) ve 3. Grupta orta üstte (fig. 14) ve sol altta (fig. 15) bulunan portre büstler tarihlleme konusunda fikir verecek kadar korunmuşlardır.

1. Grupta en sağdaki panoda yer alan büst (fig. 8), yuvarlak bir yüz yapısına sahiptir. Kabarık betimlenen saç peruk gibi başın üzerine oturulmuştur. Yüzü çember sakal çevirmektedir. Bu özellikler Antoninler Dönemi stilini hatırlatmaktadır⁷³. Özellikle kısa sakal nedeniyle Antoninus Pius portreleri ile benzerlik göstermektedir⁷⁴. Küçük Karaağaç'tan bir mezar steli üzerinde yer alan erkek büstü de benzer saç ve sakal işçiliği ile bu tarihi desteklemektedir⁷⁵. Bu nedenle 1. Grupta yer alan her iki büst için İS 2. yüzyılın ortaları kabul edilebilir bir tarih olacaktır.

Tarihleme konusunda fikir verebilecek diğer iki büst 2. Grupta yer almaktadır (fig. 11). Saç ve sakal yapısı ile 1. Grupta yer alan büste yakın benzerlik göstermektedir. Bu grupta gövde üzerinde elbise kıvrımları daha iyi korunmuş durumdadır. Çapraz şekilde gövde üzerinde sağ kol altından omuza doğru ilerleyen paralel kıvrımlar togalı heykellerin göğüsleri üzerinde görülen ve ahşap gibi sert bir görüntü arz eden contabulatioya benzemektedir. Contabulatio adı verilen elbise kıvrımları İS 3. yüzyıldan başlayarak moda olmuştur⁷⁶. Motife göre tarihlleme hatalı sonuçlara neden

⁷² Şahin 1981, bk. Buluntu Yerleri Haritası.

⁷³ Özgan 2013, 181 vd.

⁷⁴ Örnek olarak bk. İnan – Rosenbaum 1966, 74 Kat. No. 38-39 Pl. 25; Zanker 1975, 271 Abb. 3; İnan – Alföldi-Rosenbaum 1979, 105 vd. Kat. No. 53 Taf. 47; Özgan 2013, Resim 197 vd.

⁷⁵ Şahin 2000, 209 Kat. KA 30 Lev. 61.

⁷⁶ Blanck 1999, 118 vd.

olabilir. Ancak alın üzerine inen saçlar, uzun ve köşeli yüz yapısı, etkili kaş orbitali ve eksophtalmik (patlak) göz yapısı Tetrachlar Dönemi portrelerine benzerlik göstermektedir⁷⁷.

Tarihlendirmede irdelenebilecek diğer örnekler 3. Grupta yer almaktadır (fig. 15). Saçların peruk şeklinde başın üzerine oturması, yüzü çevreleyen çember sakal bunlarda da ortak özellik olarak karşımıza çıkmakta. Bunun dışında yüzlerde stil ve fizyonomik özellikleri gösteren detaylar etkili şekilde tahrip olmuştur. Mevcut korunma durumları ile portrelerin İS 2.-3. yüzyıl stilini yansıttığını düşünüyoruz.

Değirmenkaya Anıt Mezarı, İS 2. yüzyılın ortalarından başlayarak İS 3. yüzyılın sonlarına kadar Nikaia'nın önde gelen ailelerinden birisine ait kült ve aile mezarlığı olarak kullanılmış olmalıdır. Mevcut duruma göre, anıtta portreler en sağdaki 1. Grup panolar ile başlamış, daha sonra bunlara diğerleri eklenmiştir.

Sonuç olarak, Değirmenkaya Mezar Anıtı'nda mezar sahipleri Romalı bir gelenek olan büstlerde kendi geleneksel giysileri ile resmedilmişlerdir⁷⁸. Kanatları açık kartal ile aile tanrılaştırılmıştır. Roma geleneklerinin bölgenin kendine has özellikleri ile birlikte verilmesi eyalet sanatında sık sık görülen bir durumdur. Bu nedenle anıt mezarın sahibi olan aile, olasılıkla İmparator ailesine yakın ve Romalıların veya daha genel bir ifade ile batının etkisine açık yerli ailelerden birisi olmalıdır. Romalı bir gelenek olan büstler, aynı zamanda Nikaia'nın Romalılaştırılmış olduğuna da işaret etmektedir. Diğer bir ifade ile Nikaialı yerel elitler halihazırda Roma kültürünün etkisine girmişler⁷⁹ ve bunu mezar geleneklerine yansıtmaya başlamışlardır.

⁷⁷ Örnek olarak bk. İnan – Rosenbaum 1966, 85 vd. Kat. No. 61-62 Pl. 39.

⁷⁸ Hesberg 1992, 207.

⁷⁹ Schörner 2005, 253.

Bibliyografya ve Kısaltmalar

- Blanck 1999 Blanck, H., Eski Yunan ve Roma'da Yaşam (Çev. İ. Tanrıkut), İstanbul.
- Bol 2010 Bol, P.C., Die Geschichte der antiken Bildhauerkunst IV. Plastik der römischen Kaiserzeit bis zum Tode Kaiser Hadrians, Mainz.
- Borg 2000 Borg, B., "Das Gesicht der Aufsteiger: Römische Freigelassene und die Ideologie der Elite", *Moribus antiquis res stat Romana. Römische Werte und römische Literatur im 3. und 2. Jh. v. Chr* (Ed. M. Braun – A. Haltenhoff – F.-H. Mutschier), *Beiträge zur Altertumskunde* 134, Leipzig, 285-299.
- Cremer 1991 Cremer, M., Hellenistisch-römische Grabstelen im nordwestlichen Kleinasien 1. Mysien, AMS Band 4, Bonn
- Dexheimer 1998 Dexheimer, D., Oberitalische Grabaltäre. Ein Beitrag zur Sepulkralkunst der römischen Kaiserzeit, BAR International Series 741, Oxford.
- Durugönül 1989 Durugönül, S., Die Felsreliefs im Rauhen Kilikien. BAR International Series 411, Oxford.
- Durugönül – Ozaner 1994 Durugönül, S. – F.S. Ozaner, "Adamkayalar (Kilikia) Kabartmalarının Arkeolojik ve Morfolojik Yönden Değerlendirilmesi ve Korunmasına İlişkin Öneriler", *AST XI*, 527-546.
- Frenz 1985 Frenz, H.G., Römische Grabreliefs im Mittel- und Südtalien, *Archaeologica* 37, Roma.
- Griesbach 2007 Griesbach, J., Villen und Gräber, Rahden.
- Hesberg 1992 von Hesberg, H., Römische Grabbauten, Darmstadt.
- İnan – Rosenbaum 1966 İnan, J. – E. Rosenbaum, *Roman and Early Byzantine Portrait Sculpture in Asia Minor*, London.
- İnan – Alföldi-Rosenbaum 1979 İnan, J. – E. Alföldi-Rosenbaum, Römische und frühbyzantinische Porträtplastik aus der Türkei, Mainz.
- Kockel 1993 Kockel, V., Porträtreliefs stadtrömischer Grabbauten, *BeitrESkAr* Band 12, Mainz.
- Kropp 2014 Kropp, A.J.M., "The Palmyra Portrait Project", *Syria* 91, 393-408
- Leonard 1948 Leonard, H., Hellen – Latin Eski-Çağ Bilgisi, (çev. S.Y. Baydur), İstanbul.
- Lochman 2003 Lochman, T, Studien zu kaiserzeitlichen Grab- und Votivreliefs aus Phrygien, Basel.
- Özgan 2013 Özgan, R., *Roma Portre Sanatı II*, İstanbul.
- Parlasca 1967 Parlasca, K., "Zur syrischen Kunst der frühen Kaiserzeit", *AA* 1967, 547-568

- Parlasca 1980 Parlasca, K., "Ein frühes Grabrelief aus Palmyra", *Eikones. Festschrift Hans Jucker*, 12. Beih. AntK, 149-152.
- Parlasca 1982 Parlasca, K., *Syrische Grabreliefs hellenistischer und römischer Zeit*, TrWPr Heft 3, Mainz.
- Pflug 1989 Pflug, H., *Römische Porträtstellen in Oberitalien*, Mainz.
- Pfuhl – Möbius 1979 Pfuhl, E. – H. Möbius, *Die ostgriechischen Grabreliefs II*, Mainz.
- Scárborough 1998 Scárborough, Y.E., "Dağlık Kilikya-Lamotis Mezarları", *Olba I*, 77-85.
- Schörner 2005 Schörner, G., "Sepulkralrepräsentation im kaiserzeitlichen Phrygien: Elite ohne ‚Negotition‘?", *Romanisierung – Romanisation, BAR International Series 1427*, 253-264.
- Smith 1875 Smith, W., *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities*, John Murray, London. 105-106, bkz. Apotheosis.
- Sinn 1987 Sinn, F., *Stadtrömische Marmorurnen*, BeitrESkAr Band 8, Mainz.
- Sögüt 2005 Sögüt, B., "Tombs with Monumental Columns in the Olba Region", *Olba 11*, 103-154.
- Şahin 1997 Şahin, M., "Figürliche Grabstelen und Weihreliefs aus Miletupolis", *IstMitt 47*, 179-197.
- Şahin 2000 Şahin, M., *Miletopolis Kökenli Figürlü Mezar Stelleri ve Adak Levhaları*, Ankara.
- Şahin 1979 Şahin, S., *Katalog der antiken Inschriften des Museums von Iznik (Nikaia) I / Iznik Müzesi Antik Yazıtlar Kataloğu I. Stadtgebiet und die nächste Umgebung der Stadt/Şehir ve Yakın Çevresi*, I.K. 9.1, Bonn.
- Şahin 1981 Şahin, S., *Katalog der antiken Inschriften des Museums von Iznik (Nikaia) II. 1 / Iznik Müzesi Antik Yazıtlar Kataloğu II, 1 I.K. 10.1*, Bonn.
- Yılmaz 2005 Yılmaz, M., *Bozkır Çevresinin (Hadim-Ahırlı-Yalhöyük) Antik Tarihi ve Eserleri: İsauria, Konya*.
- Zanker 1975 Zanker, P., "Grabreliefs römischer Freigelassener", *JdI 90*, 267-315.

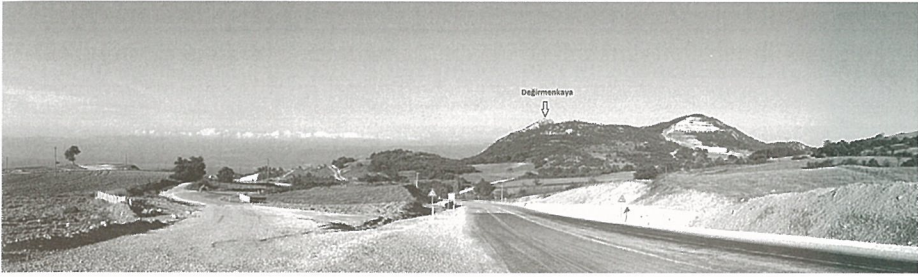

Fig. 1

Fig. 2

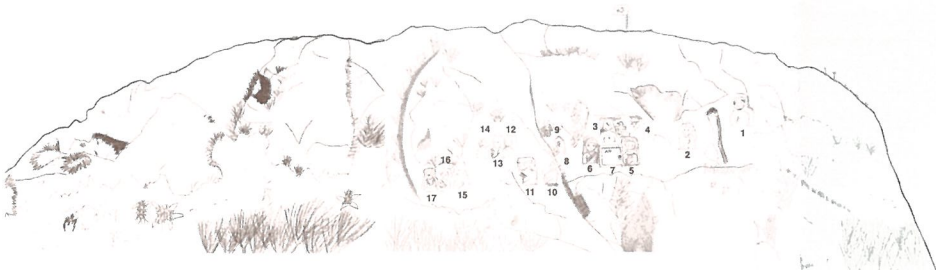

Fig. 3

Fig. 4

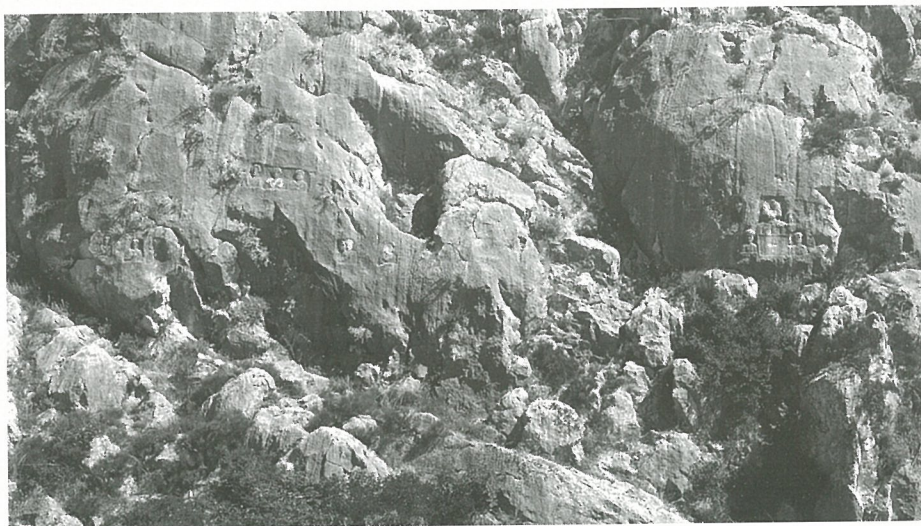

Fig. 5

Fig. 7

Fig. 6

Fig. 8

Fig. 9

Fig. 10

Fig. 11

Fig. 12

Fig. 13

Fig. 14

Fig. 15